

MAKTEL

(مقتل)

Tanınmış bir veya birkaç kişinin öldürülmesini konu alan eserlere verilen ad.

Sözlükte "öldürmek" anlamındaki **katl** kökünden türeyen **maktel** "birinin öldürüldüğü yer veya öldürülme zamanı; vahşice öldürme; ölümlere sebep olan büyük savaş" demektir. Kelime, Cähiliye devrindeki öldürmelerden söz eden şiirlerde katl karşılığında kullanılmakla beraber (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, V, 34; VII, 180; X, 75 vd.) tarihî-edebedî terim anlamını İslâmî dönemde kazanmıştır. Hz. Peygamber döneminden itibaren İslâmîyet'le ilgili mücadeleler, hilâfet meselesinden kaynaklanan öldürmeler ahbâr, tarih, ensâb kitaplarında genellikle maktel kelimesiyle karşılanmış ve ayrı bölümler halinde kaleme alınmıştır. Zamanla ölümlerin sayısı ve önemi arttıkça "maktel" veya "makâtil" başlığı altında tarihî-edebedî nitelikli müstakil eserler yazılmıştır. Maktellerin öldürmeleri konu edinen diğer eserlerden farkı, bu metinlerde yalnız katl olayının ele alınması ve söz konusu hadiselerin etraflı şekilde anlatılmasıdır.

İlk makteller, önemli kişilerin öldürülmesini gören veya görenlerden işitenler vasıtasıyla bilgi vermek üzere kaleme alınmıştır. Bu metinlerde İslâmîyet uğruna katledilen kimselerden söz edilmekle beraber Resûl-i Ekrem'in akrabalarının ve özellikle Hz. Ali neslinin savaşlar, suikastlar ve başka sebeplerle öldürülmesi konuları daha yaygın biçimde ele alınmıştır. Maktellerde râvi zincirinin ve incelenen başka kaynakların zikredilmesine rağmen tarihî gerçeklere uymayan dinî-efsanevî unsurların da yer aldığı, konunun çok zaman duygulu ve destanî bir üslûpla işlendiği görülmektedir.

Daha çok Şii müellifleri tarafından kaleme alınmakla birlikte peygamber ailesine duyulan muhabbet sebebiyle diğer müslümanların yazdığı maktel sayısı da az değildir. Arap tarihi ve edebiyatının zengin alanlarından birini oluşturan maktellerin ilk örnekleri II. (VIII.) yüzyılın birinci çeyreğine aittir. Fakat bunların önemli kısmı kaybolmuş, bir kısmı da orijinal biçimde veya tahrif edilmiş haliyle bugüne ulaşmıştır. Şii ricâl kitapları, fihristler ve tarih kitapları tarandığında ilk dört yüzyılda en az otuz iki yazarın bir veya birkaç maktel / makâtil yazmış olduğu görülür (Günther, XXV [1994], s. 199). Kaynaklarda

adı geçen en eski maktel Câbir el-Cu'fî'nin (ö. 128/746) günümüze kadar gelmeyen *Maḳtelü ('Alî) Emîri'l-mü'minîn*'idir (Sezgin, GAS, I, 307; U. Sezgin, s. 85, 133). İlk maktel müellifi olarak bilinen Şii tarihçisi Ebû Mihnef'in (ö. 157/774) *Maḳtelü 'Alî* (U. Sezgin, s. 60, 114), *Maḳtelü'l-Hüseyn* (a.g.e., s. 42, 46, 116-123), *Maḳtelü Hucr b. 'Adî* (a.g.e., s. 69, 107), *Maḳtelü Muḳammed b. Ebî Bekir eṣ-Şıddîk* (a.g.e., s. 106), *Maḳtelü Muḳammed b. Ebî Huzeyfe* (a.g.e., s. 42, 106), *Maḳtelü 'Osmân* (a.g.e., s. 42, 62, 102), *Maḳtelü Mus'ab b. Zübeyr* (a.g.e., s. 42) gibi en az on üç makteli olduğu haber verilmektedir (a.g.e., s. 42, 201). Ebû Mihnef hakkında bir monografi hazırlayan Ursula Sezgin bu eserlerin bir kısmının ona atfedildiğini, bir kısmının kaybolduğunu, günümüze ulaşan yazmaların ise yapılan ilâvelerle tahrif edildiğini söylemektedir (a.g.e., tür.yer.). Ebû Mihnef'in eserleri hakkında bilgi kendisinden sonra maktel yazarın İbnü'l-Kelbî, Nasr b. Müzâhim, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî gibi müelliflerle Taberî, Belâzürî, Mes'ûdî gibi tarihçilerin eserlerindeki, "Ebû Mihnef der ki; Lût b. Yahyâ rivayet eder ki" gibi sık karşılaşılan alıntılardan elde edilebilmektedir.

III. (IX.) yüzyılda tarihî ve içtimaî sebeplerin etkisiyle maktel yazarların sayısında artış olduğu görülür. Bunların en tanınmışları Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin (ö. 204/819) *Maḳtelü Hucr b. 'Adî* (a.g.e., s. 107), *Maḳtelü 'Osmân* (a.g.e., s. 102), *Maḳtelü Emîri'l-mü'minîn* (a.g.e., s. 114) ve *Maḳtelü Mus'ab b. Zübeyri* (a.g.e., s. 51); Nasr b. Müzâhim el-Minkarî'nin *Maḳtelü Hucr b. 'Adî'si* (a.g.e., s. 107); İbrâhim b. Muhammed b. Saîd b. Hilâl es-Sekafî'nin *Maḳtelü 'Osmân* (Sezgin, GAS, I, 321; U. Sezgin, s. 102) ve *Maḳtelü 'Alî'si* (Sezgin, GAS, I, 321; U. Sezgin, s. 114); Medâinî'nin *Maḳtelü 'Osmân*'ı (Sezgin, GAS, I, 315; U. Sezgin, s. 102); İbn Ebû'd-Dünyâ'nın *Maḳtelü Emîri'l-mü'minîn 'Alî'si* (Günther, XXV [1994], s. 192); Muhammed b. Zekeriyâ b. Dînâr'ın *Maḳtelü 'Alî'si* (U. Sezgin, s. 114); Abdülazîz b. Yahyâ el-Celûdî'nin *Kitâbü Maḳteli 'Alî'siyle* (U. Sezgin, s. 114) *Kitâbü Maḳteli 'Osmân*'ıdır (a.g.e., s. 102). Bu eserler gerçekte birer tarih kitabı niteliğinde düzenlenmekle beraber duygusal ve sanatkâran üslûpla yazılmaları, efsanevî unsurlar ve şiir örnekleri ihtiva etmeleri sebebiyle edebî yönü de olan metinlerdir.

IV. (X.) yüzyılda Hz. Ali ve Hz. Hüseyin hakkında yazılan maktellerin yanı sıra Ebû

Tâlib akrabalarının ölümlerine ayrılan büyük Şii koleksiyonları da vardır. Bunların bir kısmı maktel / makâtil başlığı taşımasa da bu tür içinde değerlendirilmesi gereken metinlerdir. Önemlileri arasında şunlar sayılabilir: Medâinî, *Esmâ'ü men ḳutile mine't-Tâlibiyyîn*; İbrâhim b. Muhammed es-Sekafî, *Kitâbü men ḳutile min Âli Muḳammed* (Günther, XXV [1994], s. 204); Muhammed b. Ali b. Hamza el-Hâşimî el-Alevî, *Maḳâtilü't-Tâlibiyyîn* (Sezgin, GAS, I, 322); Ahmed b. Ubeydullah es-Sakafî, *Kitâbü fi Maḳâtili't-Tâlibiyyîn* (Günther, XXV [1994], s. 204); İbn Ukte, *Kitâbü men şehide ma'a Emîri'l-mü'minîn 'Alî* (a.g.e., XXV [1994], s. 204); Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Maḳâtîlü't-Tâlibiyyîn* (U. Sezgin, s. 59-61). Ayrıca VII. (XIII.) yüzyılda İbn Tâvûs'un *el-Melhûf (Lehûf) 'alâ (fi) ḳatli't-tufûf*'unu da saymak gerekir (Tahran 1317; Sayda 1329).

Maktel türü Ebû'l-Ferec'in eseriyile Arap edebiyatında muhteva, kompozisyon ve üslûp bakımından en yüksek seviyeye ulaşır. *Maḳâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 313 (925) yılına kadar Ebû Tâlib ailesinden öldürülen 300'den fazla kişinin biyografisini ihtiva eder. Yazar öldürülüşünü anlattığı şahsın özellikleri, ölümüne yol açan olaylar, ölümün nasıl olduğuna dair ayrıntılı bilgi verir. Ebû'l-Ferec etkili bir üslûpla kaleme aldığı eserini yer yer şiirlerle zenginleştirmiştir.

IV. (X.) yüzyıldan itibaren Arap edebiyatında tarihî-biyografik makteller fazla görülmez. Bundan sonra yazılan eserlerin hemen tamamı Hz. Hüseyin ve yakınlarının şehâdetinden bahseder. Kendilerinden önceki tarih kitaplarından faydalanılarak kaleme alınan bu maktellerde esas tarihî hakikatlere bağlı olmakla beraber konunun ele alınışı, mücizevî inanışlarla dolu içeriği ve işlenişi daha ziyade edebî eserlerin üslûbunu taşır.

BİBLİYOGRAFYA:

Ebû'l-Arab, *el-Miḥan* (nşr. Yahyâ Vehîb el-Cübârî), Beyrut 1408/1988, s. 15; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, V, 34; VII, 180; X, 75 vd.; a.mlf., *Maḳâtîlü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Tahran 1970, tür.yer.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 101, 148; İbn Tâvûs, *el-Melhûf 'alâ ḳatli't-tufûf* (nşr. Fâris Tebrîziyân), [basıkı yeri yok] 1414 (Dârü'l-üsvê); Browne, *LHP*, I, 226-228; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 54-72; Sezgin, GAS, I, 307-308, 321, 322; Ursula Sezgin, *Abû Mihnaf*, Leiden 1971, s. 42, 46, 51, 59-62, 69, 85, 102, 106-109, 114, 116-123, 133, 201; I. Mélikoff, "Le drame de Kerbelâ dans la littérature épique turque", *REI*, XXXIV (1966), s. 133-148; S. Günther, "Maḳâtîl Literature in Medieval Islam", *JAL*, XXV (1994), s. 193-212.

